

Verbum Domini

частина друга

Verbum in Ecclesia

ЛІТУРГІЯ – ПРИВІЛЕЙОВАНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СЛОВА БОЖОГО

Слово Боже у Богослужінні

52. Трактуючи Церкву як “дім Слова”¹⁸¹, необхідно перш за все зосередити увагу на Богослужінні. Це насправді привілейоване середовище, в якому Бог промовляє до нас у сьогоднішній нашій життєвості; він промовляє сьогодні до Свого народу, який слухає і відповідає. Кожне літургійне дійство за своєю природою пройняте Святим Письмом. Як зазначено в Конституції *Sacrosanctum Concilium*, “у літургійних відправах Святе Письмо набуло превеликої ваги. Бо з нього беруться читання, на проповіді його пояснюють, співають псалми, за його натхненням і спонуканням з’являються молитви й літургійні пісні, з нього ж чинності й знаки беруть свою сутність”¹⁸². Окрім цього, потрібно сказати, що Сам Христос “присутній у Своему слові, бо Сам Він говорить, коли в Церкві читається Святе Письмо”¹⁸³. Справді, “богослужіння стає постійним, повним та ефективним проповідуванням Слова Божого. Слово Боже, постійно проголошуване в літургії, є завжди живим та ефективним завдяки силі Святого Духа та виявляє чинну і невичерпну любов Отця до людей”¹⁸⁴. Адже Церква завжди усвідомлювала, що в літургійному дійстві Слово Боже поєднується із внутрішньою дією Святого Духа, Який чинить його дієвим у серцях вір-

¹⁸¹ Заключне звернення, III.

¹⁸² Другий Ват. Собор, Конституція про Святу Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 24.

¹⁸³ *Ibid.*, 7.

¹⁸⁴ Богословсько-пасторальний вступ до Літургійної книги читань, 4.

них. Справді, завдяки Утішителеві “Слово Боже стає основою літургійного дійства, правилом та підтримкою всього життя. Дія Святого Духа [...] кожному підказує в серці все те, що під час проголошення Слова Божого проповідується всій спільноті вірних, та в той самий час, коли зміцнює єдність всіх, сприяє теж різноманітності дарів та їх різним проявам”¹⁸⁵.

Тому необхідно збагнути і використовувати основне значення, яке літургійна дія має для розуміння Божого Слова. У певному сенсі *точкою опори герменевтики віри, що стосується Святого Письма, повинна бути завжди літургія*, в якій Слово Боже звершується як актуальне та живе Слово: “Церква в богослужіннях вірно зберігає той спосіб читання і тлумачення Святого Письма, який використовував Сам Христос, Який від початку своєї діяльності закликав досліджувати Святе Письмо до дослідження всього Святого Письма”¹⁸⁶.

У цьому проявляється і мудра педагогія Церкви, яка проголошує Святе Письмо та слухає його протягом літургійного року. Це проголошення та слухання Слова Божого в часі відбувається особливо на Євхаристійному богослужінні та під час молитви Часослова. У центрі всього сяє Пасхальне Таїнство, з яким пов'язані всі таїнства Христа та історії спасіння, що звершуються сакраментально: “Відсвятковуючи отак таїнства відкуплення, вона [Церква] кожночасно немов явними вчиняє багатства чеснот і заслуг свого Господа народів, який з них зачерпує та сповняється благодаттю”¹⁸⁷. Тому, закликаю пастирів Церкви та

¹⁸⁵ *Ibid.*, 9.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 3; пор. *Лк* 4,16-21; 24,25-35,44-49.

¹⁸⁷ Другий Ват. Собор, Конституція про Святу Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 102.

всіх осіб, задіяних у душпастирюванні до такої праці у вихованні вірних, щоб усі вони могли відчутти смак глибокого значення Божого Слова, яке представлене в літургії протягом усього року, показуючи фундаментальні таїнства нашої віри. Від цього також залежить правильний підхід до Святого Письма.

Святе Письмо і Святі Таїнства

53. Заторкуючи тему значення літургії для розуміння Слова Божого, Синод єпископів водночас бажав наголосити на зв'язку між Святим Письмом та сакраментальною дією. Існує нагальна потреба у глибшому дослідженні відносин між Словом і Святими Таїнством у душпастирській діяльності Церкви та богословських роздумах¹⁸⁸. Звичайно, “Літургія Слова – це ключовий елемент у богослужінні кожного Таїнства Церкви”¹⁸⁹, проте в душпастирській практиці вірні не завжди усвідомлюють цей зв'язок чи не сприймають єдності жесту і слова. “Завданням священників та дияконів, особливо під час уділення Святих Таїнств, є висвітлити єдність Слова і Святих Таїнств у служінні Церкви”¹⁹⁰. У зв'язку між Словом і сакраментальним жестом в літургійній формі виявляється діяння Бога в історії завдяки *дієвому характеру* самого Слова. В історії спасіння, насправді, немає поділу між тим, що Бог *говорить*, і тим, що *робить*; Його Слово живе та діяльне (пор.

¹⁸⁸ Пор. Бенедикт XVI, Післясинодальне апостольське повчання *Sacramentum caritatis* (22 лютого 2007 р.), 44-45: *AAS* 99 (2007), 139-141.

¹⁸⁹ Папська Біблійна комісія, *Тлумачення Біблії в Церкві* (15 квітня 1993 р.), IV, С, 1: *Ench. Vat.*, 13, n. 3123.

¹⁹⁰ *Ibid.*, III, В, 3: *Ench. Vat.*, 13, n. 3056.

Євр. 4, 12), на що, зрештою, вказує саме значення єврейського виразу *dabar*. Так само і в літургійній дії ми знаходимося перед Його Словом, яке здійснює те, що каже. Виховуючи народ Божий до відкриття дієвого характеру Божого Слова в літургії, допомагається йому також зрозуміти діяння Бога в історії спасіння та особистій історії тих, хто Йому належить.

Слово Боже та Євхаристія

54. Все, що в загальному сказано про співвідношення Слова і Святих Таїнств, поглиблюється, коли звертаємося до євхаристійного богослужіння. Зрештою, внутрішня єдність між Словом та Євхаристією закорінена у свідченні Святого Письма (пор. *Йо* 6; *Лк* 24), засвідчена Отцями Церкви і знову підтверджена Другим Ватиканським Собором¹⁹¹. Пригадаймо велику промову Ісуса про хліб життя у синагозі в Капернаумі (пор. *Йо* 6, 22-69), яка розвивається

¹⁹¹ Пор. Догматична Конституція про Божественну Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 48.51.56; Догматична Конституція про Боже Об'явлення *Dei Verbum*, 21.26; Декрет про місійну діяльність Церкви *Ad gentes* 6.15; Декрет про служіння та життя пресвітерів *Presbyterorum ordinis*, 18; Декрет про оновлення релігійного життя *Perfectae caritatis*, 6. У великому Церковному Переданні знаходимо важливі вислови: *Corpus Christi intelligitur etiam [...] Scriptura Dei* (також і Писання Боже вважається Тілом Христовим): WALTRAMUS, *De unitate Ecclesiae conservanda*, 1,14, ed. W. Schwenkenbecher, Hannoverae 1883, p. 33; "Тіло Господнє є правдивою їжею, і Його Кров є правдивим питвом; це є справжнім добром, нам призначеним у теперішньому житті, живитись Його плоттю та пити Його кров, не тільки в Євхаристії, а й у читанні Святого Письма. Насправді правдивою їжею і правдивим питвом є Слово Боже, що черпається з пізнання Писань" (Св. Єронім, *Commentarius in Ecclesiasten*, III: PL 23, 1092 A).

на тлі порівняння між Мойсеєм та Ісусом, між тим, хто говорив з Богом віч-на-віч (пор. *Вих* 33, 11), і тим, хто об'явив Бога (пор. *Йо* 1, 18). Промова про хліб пригадує дар Божий, який Мойсей одержав для свого народу з манною у пустелі і який насправді є Торою, Словом Божим, яке дає життя (пор. *Пс* 119; *Прит* 9, 5). Ісус сповнює в собі самому давній прообраз: "Божий-бо хліб той, що з неба сходить і життя світові дає [...]. Я – хліб життя" (*Йо* 6, 33-35). Тут "Закон став особою. У зустрічі з Ісусом живимось, так би мовити, самим Богом Живим, їмо насправді «хліб із неба»"¹⁹². У промові в Капернаумі Пролог Йоана набуває глибшого значення: якщо *Логос* Бога стає тілом, тут це тіло стає "хлібом", дарованим для життя світу (пор. *Йо*. 6, 51), натякаючи таким чином на дар, яким Ісус принесе самого себе у таїнстві хреста, скріплений твердженням про Його кров, дану, щоб її "пили" (пор. *Йо*. 6, 53). У такий спосіб Таїнство Євхаристії виявляє, що саме є правдивою манною, правдивим хлібом із неба: це Божий *Логос*, що став тілом, що віддав себе самого для нас у Пасхальному Таїнстві.

Розповідь Луки про учнів з Емаусу дозволяє нам зробити ще один крок у роздумах над зв'язком між слуханням Слова та ламанням хліба (пор. *Лк*. 24, 13-35). Ісус зустрів їх в день по суботі, слухав їх, як вони розмовляли про свої розвіяні сподівання та, ідучи разом з ними, "Він вияснював їм те, що в усім Писанні стосувалося до нього" (24, 27). Двоє учнів починають по-новому дивитися на Писання разом із цим переходом, що виявився так несподівано близьким до їхнього життя. Те, що сталося тими днями,

¹⁹² Й. Рацингер (Бенедикт XVI), Ісус з Назарету, Львів, 2009, 311.

вже більше не видається поразкою, а сповненням та новим початком. Однак, і цих слів не достатньо для двох учнів. Євангеліє від Луки говорить нам, що “відкрилися в них очі, і вони його пізнали” (24, 31) тільки тоді, коли Ісус узяв хліб, поблагословив, розломив і дав його їм, а перед цим “очі їм заступило, щоб його не пізнали” (24, 16). Присутність Ісуса, спершу Його слова, а відтак жест ламання хліба дали змогу учням пізнати Його; вони можуть ще раз і по-новому відчутти те, що вже попередньо пережили з Ним: “Чи не палало наше серце в нас у грудях, коли він промовляв до нас у дорозі та тлумачив нам Писання?” (24, 32).

55. Із цих розповідей можна побачити, як саме Святе Письмо спрямовує нас, щоб зауважити його нерозривний зв'язок з Євхаристією. “Належить, отож, завжди пам'ятати, що Слово Боже, читане та проголошене Церквою в літургії, певним чином веде до жертви союзу та до гостини благодаті, тобто до Євхаристії як до свого власного сповнення.”¹⁹³ Слово та Євхаристія так тісно між собою пов'язані, що одне без одного їх зрозуміти не можливо: Слово Боже стає сакраментальним тілом у євхаристійній події. Євхаристія відкриває нам розуміння Святого Письма, оскільки Святе Письмо у свою чергу висвітлює та пояснює Таїнство Євхаристії. Насправді, без визнання реальної присутності Господа в Євхаристії розуміння Святого Письма залишається неповним. Тому “Церква виявляє і завжди прагнула та наказувала виявляти ту однакову пошану Божому Слову та євхаристійному Таїнству, хоч і в інших формах культу. Спонукувана прикладом свого за-

¹⁹³ Ordinamento delle letture della Messa, 10.

сновника, вона ніколи не переставала звершувати Пасхальне Таїнство, збираючись разом, щоб читати те, що ‘в усім Писанні стосувалося до нього’ (Лк 24, 27) та актуалізувати діло спасення спомином Господа і Святими Таїнствами”¹⁹⁴.

Сакраментальний вимір Слова

56. Постійне покликання на дієвий характер Слова Божого в сакраментальній дії та поглиблення відношення між Словом та Євхаристією впроваджує нас у дуже важливу тему *сакраментальності Слова*, яка виникла під час роботи Асамблеї Синоду¹⁹⁵. Варто згадати, що папа Іван Павло II говорив про “*сакраментальний* горизонт Об'явлення та, зокрема, на євхаристійний знак, де нероздільна єдність між реальністю та її значенням дає змогу пізнати глибину таїнства”¹⁹⁶. Це дає нам змогу зрозуміти, що джерелом сакраментальності Слово Божого є власне таїнство воплощення: “Слово стало тілом” (Йо 1, 14), реальність об'явленого таїнства дарується нам у “тілі” Сина. Слово Боже стає відчутним у вірі за посередництвом “знаку”, яким є людські слова та жести. Віра, отож, розпізнає Слово Боже, приймаючи жести та слова, якими Воно саме нам представляється. Сакраментальний горизонт Об'явлення вказує, врешті, на історико-спасительні обставини, в яких Боже Слово входить у час і простір, стаючи співрозмовником людини, покликаної прийняти у вірі Його дар.

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ Pop. Propositio, 7.

¹⁹⁶ Енцикліка *Fides et ratio* (14 вересня 1998), 13: AAS 91 (1999), 16.

Сакраментальність Слова стає зрозумілою за аналогією до реальної присутності Христа під видами освячених хліба та вина¹⁹⁷. Приступаючи до престолу та беручи участь у евхаристійному бенкеті, ми справді стаємо учасниками Христового тіла і крові. Проголошення Слова Божого у богослужінні веде до визнання, що це сам Христос є присутній та звертається до нас,¹⁹⁸ щоб бути прийнятим. Щодо нашого ставлення як до Євхаристії, так і до Слова Божого, святий Єронім стверджує: “Ми читаємо Святе Письмо. Я вважаю, що Євангеліє є Тілом Христовим; я вважаю, що Святе Письмо є його вченням. І коли він каже: *Якщо не споживатимете тіло Чоловічого Сина й не питимете його кров* (Йо 6, 53), хоч можна розуміти, що ці слова відносяться також до [евхаристійного] Таїнства, все ж, Христовим тілом та Його кров’ю є насправді слово Святого Письма, є Божа наука. Коли приступаємо до [евхаристійного] Таїнства, і впаде одна його крихта, почуваеться розгубленими. І коли слухаємо Слово Боже, і нам у вуха вливається Слово Боже та тіло Христове і Його кров, а ми думаємо про щось інше, – на яку ж велику небезпеку наражаємося!”¹⁹⁹. Христос, дійсно присутній під видом хліба і вина, є присутній, у подібний спосіб, також у Слові, проголошеному на літургії. Поглиблення значення сакраментальності Слова Божого, отже, може сприяти більш цілісному розумінню таїнства Об’явлення “вчинками і словами, внутрішньо [...] між собою пов’язаними”²⁰⁰,

¹⁹⁷ Пор. Катехизм Католицької Церкви, 1373-1374.

¹⁹⁸ Пор. Догматична Конституція про Божественну Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 7.

¹⁹⁹ *In Psalmum* 147: CCL 78, 337-338.

²⁰⁰ Другий Ватиканський Собор, Догматична Конституція про Боже Об’явлення *Dei Verbum*, 2.

приносячи користь духовному життю вірних та пасторальному служінню Церкви.

Святе Письмо та Лекціонарії

57. Підкреслюючи зв’язок між Словом та Євхаристією, Синод слушно нагадує про деякі аспекти богослужіння, тісно пов’язані зі служінням Слова. Бажаю насамперед наголосити на важливості Лекціонарія (богослужбова книга, в якій зібрано уривки зі Святого Письма, розташовані згідно з їх читанням протягом літургійного року – прим. перекл). Бажана Другим Ватиканським Собором реформа²⁰¹ виявила свої плоди, збагачуючи доступ до Святого Письма, яке щедро подається насамперед на недільних богослужіннях. Теперішня структура, окрім частого представлення найважливіших текстів Писання, сприяє розумінню єдності Божого задуму через зіставлення між читаннями Старого та Нового Завіту, “зосереджених на Христа та Його пасхальне Таїнство”²⁰². Деякі труднощі, які і далі існують у розумінні зв’язку між читаннями з двох Завітів, потрібно розглянути у світлі канонічного читання, тобто у світлі внутрішньої єдності усієї Біблії. Якщо виникає потреба, компетентні органи можуть подбати про видання посібників, які б полегшили розуміння зв’язку між запропонованим читаннями Лекціонарія, які всі мають бути прочитані на літургійному зібранні, як передбачено у богослужіннях того дня. Про інші можливі проблеми та труднощі треба повідомити Конгрегації Божественного культу та дисципліни Святих Таїнств.

²⁰¹ Пор. Догматична Конституція про Божественну Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 107-108.

²⁰² *Ordinamento delle letture della Messa*, 66.

Окрім цього, не забуваймо, що теперішній Лекціонарій латинського обряду має й екуменічне значення, оскільки його використовують і цінують також конфесії, котрі ще не перебувають у повному сопричасті з Католицькою Церквою. По іншому виглядає питання Лекціонарія в богослужіннях Східних Католицьких Церков, що його Синод просить “глибоко дослідити”²⁰³ згідно з власною традицією та компетенцією Церков свого права (*sui iuris*) та беручи до уваги, також і тут, екуменічний контекст.

Проголошення Слова та служіння читця

58. На синодальній Асамблеї про Євхаристію вимагалось більшої уваги до проголошення Слова Божого²⁰⁴. Як відомо, Євангеліє читає священник або диякон, натомість перше і друге читання в латинській традиції доручають уповноваженій особі, чоловікові або жінці. Хотів би тут стати голосом синодальних Отців, котрі також при цій нагоді наголосили на необхідності подбати про відповідне виховання²⁰⁵ для виконання *обов'язку* (*munus*) читця на богослужіннях²⁰⁶ та в особливий спосіб, чину читця, котрий, в латинському обряді, є мирянським чином. Необхідно, щоб читці, призначені на таке служіння, навіть, якщо не були поставлені в чин читця, насправді були його гідними та відповідно підготованими. Таке приготуван-

²⁰³ Propositio, 16.

²⁰⁴ Пор. Бенедикт XVI, Післясинодальне апостольське повчання *Sacramentum caritatis* (22 лютого 2007 р.) 45: AAS 99 (2007), 140-141.

²⁰⁵ Пор. Propositio, 14.

²⁰⁶ Пор. Кодекс канонічного права, канн. 230 § 2; 204 § 1.

ня мусить бути і біблійним і літургійним, і технічним: “Біблійний вишкіл повинен навчити читців уміти помістити читання в їх контекст та збагнути суть об'явленої вістки у світлі віри. Літургійний вишкіл повинен дати читцям певне розуміння значення та структури літургії Слова, а так само зв'язок між літургією Слова та євхаристійною літургією. Технічна підготовка має допомогти читцям набути навички публічного читання, як самим голосом, так і за допомогою сучасних засобів озвучення”²⁰⁷.

Важливість проповіді

59. “Кожен має різні завдання й обов'язки щодо Слова Божого: вірним належить слухати його та над ним роздумувати, а тлумачити Слово Боже, натомість, належить тільки тим, хто силою святого рукоположення здійснює учительське завдання, або тим, котрим довірено сповняти це служіння”²⁰⁸, тобто єпископам, пресвітерам та дияконам. Звідси зрозуміло, чому таку увагу на Синоді приділили темі проповіді. У Післясинодальному апостольському повчанні *Sacramentum caritatis* (“Таїнство милосердної любові”) я вже нагадував, що “відповідно до важливості Слова Божого, постає необхідність підвищити якість проповіді. Вона насправді «є частиною літургійного дійства»; має завдання сприяти більш повному розумінню та дієвості Слова Божого у житті вірних”²⁰⁹. Гомілія являє собою актуалізацію вістки Писання в такий спосіб, щоб спонукати вірних відкрити присутність та дієвість Слова Божого

²⁰⁷ Ordinamento delle letture della Messa, 55.

²⁰⁸ *Ibidem*, 8.

²⁰⁹ N. 46: AAS 99 (2007), 141.

у їхньому власному житті. Вона мусить провадити до розуміння таїнства, яке звершується у богослужінні, заохочувати до місії, приготувавши спільноту до визнання віри, до молитви вірних та до євхаристійної літургії. Тому, усі, кого, особливим служінням є проповідувати, нехай справді серці турбуються про це завдання.. Треба уникати загальних та абстрактних проповідей, що затьмарюють простоту Слова Божого, як і зайвих відступів, які ризикують повернути більше уваги до проповідника, ніж на зміст євангельської вістки. Вірні повинні розуміти, що проповідник прагне показати Христа, котрий має бути в центрі кожної проповіді. Тому проповідники повинні добре знати і пильно заглиблюватися в священний текст²¹⁰; також вони повинні готуватися до проповіді роздумами і молитвою, щоб проповідувати переконливо та із захопленням. Синодальна Асамблея закликала звернути увагу на наступні питання: “Що говорять прочитані уривки тексту? Що вони говорять особисто мені? Що мушу сказати спільноті, враховуючи її конкретні обставини?”²¹¹. Проповідник повинен “віднести перш за все до себе Слово Боже, яке звіщає”²¹², тому що, як каже св. Августин, “безперечно, безплідною залишиться праця того, хто назовні проповідує Слово Боже, а не слухає його всередині себе”²¹³. Необхідно пильно підготовляти недільну та святкову проповіді, проте не треба занедбувати також й упорядковану працю на Божественній літургії, коли це можливо,

²¹⁰ Пор. Другий Ватиканський Собор, Догматична Конституція про Боже Об’явлення *Dei Verbum*, 25.

²¹¹ *Propositio*, 15.

²¹² *Ibidem*.

²¹³ *Sermo* 179,1: *PL* 38, 966.

запропонувати короткі роздуми, відповідні до обставин, щоб допомогти вірним прийняти та зробити плідним почуте Слово.

Доцільність гомілетичного Правильника

60. Проповідувати Боже Слово у відповідності до Лекціонаря – це мистецтво, яке слід плекати. Отож, у зв’язку з тим, про що просив попередній Синод²¹⁴ звертаюся з проханням до компетентних органів, щоби на зразок *Євхаристійного компендіуму*²¹⁵, вони подбали і про інструменти та посібники на допомогу священнослужителям для якнайкращого виконання їхнього завдання, як наприклад, Гомілетичний компендіум, в якому проповідники зможуть знайти відповідну допомогу для їхнього служіння. Як нагадає нам св. Єронім, проповідь повинна супроводжуватися свідченням власного життя: “Твої вчинки нехай не суперечать твоїм словам, щоб не сталося так, що, коли ти проповідуєш в Церкві, хтось подумки не коментував: “Чому ти сам так не чиниш?”. [...] У Христовому священникові ум і слова повинні бути узгоджені”²¹⁶.

Слово Боже, святе таїнство Примирення та Єлеопомазання

61. Хоч у центрі відношення між Божим Словом і Святими Таїнствами, без сумніву, є Євхаристія, все ж таки варто підкреслити важ-

²¹⁴ Пор. Бенедикт XVI, Післясинодальне апостольське повчання *Sacramentum caritatis* (22 лютого 2007), 93: *AAS* 99 (2007), 177.

²¹⁵ Конгрегація божественного культу та дисципліни Святих Тайн, *Compendium eucharisticum* (25 березня 2009), Citta del Vaticano 2009.

²¹⁶ *Epistula* 52,7: *CSEL* 54, 426-427.

ливість Святого Письма також і в інших Святих Таїнствах, особливо в Таїнствах зцілення, а саме в таїнстві Покаяння чи Сповіді та в таїнстві Єлеопомазання. Часто у цих таїнствах за-недбується посилення на Святе Письмо. Необхідно, натомість, віддати йому належне місце. Справді, ніколи не треба забувати, що “Слово Боже – це слово примирення, бо в ньому Бог примирив собі все” (пор. *2 Кор* 5, 18-20; *Еф* 1, 10). Милосердне Боже прощення, втілене в Ісусі, піднімає грішника²¹⁷. Слово Боже “про-свічує віруючого, щоб він пізнав власні гріхи, і наповнює довірою до Божого милосердя”²¹⁸. Для того щоб поглибити силу примирення Божого Слова, радиться, щоб кожен каянник готувався до сповіді, роздумуючи над відповідним уривком зі Святого Письма і міг розпочати сповідь читанням або слуханням якогось біблійного повчання, як це передбачає Чин Сповіді. Виявляючи свій жаль, було б добре, щоб каянник скористався “молитвою, укладеною із слів Святого Письма”²¹⁹, передбачену обрядом. Коли це можливо, було б добре, щоби в окремі моменти року або при відповідній нагоді особиста сповідь багатьох каянників відбувалася в рамках покаянних відправ, передбачених уставом, у пошані до різних літургійних традицій, під час яких відправ можна присвятити більше часу Літургії Слова з відповідними читаннями.

Також щодо таїнства Єлеопомазання, то не треба забувати, що “для того, хто слухає цілюща сила Слова Божого, є живим закликком до постійного особистого навернення”²²⁰. На чис-

ленних сторінках Святого Письма містяться розповіді про потіху, порятунк і зцілення, що є плодами Божої дії. Особливо треба згадати близькість Ісуса до страждених, а також те, що Він Сам – Воплочене Боже Слово – взяв на себе наші болі та страждав з любові до людини, надаючи, таким чином, сенс хворобі та смерті. Було б добре, щоб на парафіях, а зокрема у лікарнях, таїнство Єлеопомазання уділяли спільотно. При таких нагодах треба приділити значний час Літургії Слова та допомогти віруючим переносити їхні страждання з вірою в єдності з відкупительною жертвою Христа, Який визволив нас від зла.

Слово Боже і Часослов

62. Одною з форм молитви, які надають Святому Письму особливого значення, безсумнівно, є молитва Часослова. Синодальні Отці вказали, що Часослов є “привілейованою формою слухання Слова Божого, тому що у ньому віруючі стикаються зі Святим Письмом та живим переданням Церкви”²²¹. Перш за все потрібно нагадати про високу богословську й церковну гідність цієї молитви. Справді, “в Часослові Церква, звершуючи священниче служіння свого Глави, «безперервно» (1 *Сл* 5, 17) віддає Богові жертву хвали, якою є плід уст, що визнають його ім'я” (пор. *Еф* 13, 15). Ця молитва є “голосом нареченої, яка промовляє до свого нареченого; ба більше, вона є молитвою Христа і Його Тіла, скерованою до Отця”²²². Другий Ватиканський Собор ствердив по відношенню до цього: “Тож ті, хто це виконують, з одного боку, сповнюють

²¹⁷ Propositio, 8.

²¹⁸ Rito della Penitenza, 17.

²¹⁹ *Ibidem*, 19.

²²⁰ Propositio, 8.

²²¹ Propositio, 19.

²²² Principi e norme per la Liturgia delle Ore, III, 15.

обов'язок Церкви, а з іншого – стають учасниками найвищої честі Христової Обручниці, бо, віддаючи хвалу Богові, стоять від імені Матері Церкви перед престолом Божим²²³. У молитві Часослова, як привселюдній молитві Церкви, виявляється християнський ідеал освячення цілого дня, ритмованого слуханням Слова Божого та молитвою Псалмами, щоб метою кожної діяльності була прослава Бога.

Ті, хто через свій життєвий стан зобов'язані молитися Часословом: до молитви Часослова, нехай виконують вірно цей обов'язок на благо цілої Церкви. Єпископи, священники та диякони, які підготовлюються до священства, що їм всім Церква доручила цей обов'язок, зобов'язані щодня молитися усі його частини²²⁴. Щодо обов'язку молитви Часослова в Східних Католицьких Церквах свого права, слід дотримуватися приписів партикулярного права²²⁵. Окрім цього, заохочую спільноти богопосвяченого життя бути зразком у молитві Часослова, щоб бути прикладом і натхнення для духовного і душпастирського життя цілої Церкви.

Синод висловив бажання, щоб цей тип молитви, а зокрема Утреня та Вечірня, якомога більше поширювався серед Народу Божого. Це сприятиме поглибленню знання Божого Слова серед вірних. Потрібно підкреслити також важливість Вечірні в неділі та свята, особливо в східних католицьких Церквах. З цією метою рекомендую там, де це можливо, в парафіях та

²²³ Догматична Конституція про Божественну Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 85.

²²⁴ Пор. *Codice di Diritto Canonico*, cann. 276 § 3; 1174 § 1.

²²⁵ Пор. *Кодекс канонів Східних Церков*, cann. 377; 473, § 1 e 2, 1°; 538 § 1; 881 § 1.

спільнотах богопосвяченого життя сприяти такій молитві за участю віруючих.

Слово Боже і Бенедикціонарії

63. Так само тоді, коли вживаємо Бенедикціонарій (або Требник), слід присвятити певний час проголошенню, слуханню і поясненню Слова Божого за допомогою коротких настанов. Справді, жест благословення у передбачених Церквою випадках і на прохання вірних, не має бути ізольованим, а пов'язаним із літургійним життям Народу Божого. У цьому сенсі благословення як правдивий священний знак “набуває свого значення й ефективності завдяки проголошенню Слова Божого”²²⁶. Тому, важливо скористатися також і цими обставинами, щоб пробудити у віруючих голод і спрагу до кожного слова, що виходить з уст Божих (пор. Мт 4, 4).

Поради та конкретні пропозиції щодо активізації літургійного життя

64. Розглянувши деякі основні елементи відношення між літургією і Словом Божим, бажано зараз підсумувати і прокоментувати деякі пропозиції та поради, рекомендовані синодальними Отцями, щоб посприяти більшому ознайомленню Божого Народу зі Словом Божим у контексті літургійних дій і всього із цим пов'язаного.

а) Літургійне звершення Слова Божого

65. Синодальні Отці закликали всіх пастирів впроваджувати *набоженства Слова* у довіре-

²²⁶ *Benedizionale*, Premesse Generali, 21.

них їм спільнотах ²²⁷: вони є привілейованими нагодами для зустрічі з Господом. Тому, така практика матиме велику користь для вірних і їй треба усвідомити як важливий елемент літургійного душпастирювання. Ці богослужіння набувають особливого значення у приготуванні до недільної Євхаристії, даючи змогу віруючим заглибитися в багатство Лекціонарія для роздумів над Святим Письмом і молитвою ним, зокрема під час важливих моментів літургійного року – Різдвяного посту (Адвенту) й Різдва, Пасхального посту (Чотиридесятниці) і Пасхи. Літургія Слова дуже рекомендована в тих спільнотах, де, у зв'язку із нестачею священників, у святкові дні немає можливості служити євхаристійну Жертву. Беручи до уваги вказівки Післясинодального апостольського повчання *Sacramentum Caritatis* [«Таїнство милосердної Любові»] щодо недільних зібрань в очікуванні священника ²²⁸, рекомендую, щоб компетентна влада підготувала обрядові правильники, враховуючи досвід помісних Церков. Таким чином, у цих ситуаціях буде надано перевагу Літургії Слова, яка живитиме віру віруючих, уникаючи без плутання їх із євхаристійними богослужіннями: «насамперед [вони] мали би бути привілейованими нагодами молитви до Бога, щоб Він послав святих священників по Своєму серцю» ²²⁹.

Окрім цього, синодальні Отці заохочують звершувати Літургію Слова також із нагоди

²²⁷ Пор. *Propositio*, 18; Другий Ватиканський Собор, Догматична Конституція про Божественну Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 35.

²²⁸ Пор. Бенедикт XVI, Післясинодальне апостольське повчання *Sacramentum caritatis* (22 febraio 2007), 75; AAS 99 (2007), 162-163.

²²⁹ *Ibidem*.

паломництв, окремих свят, загальних місій, духовних вправ і особливих днів покаяння, оновлення та прощення. Що ж до різних форм народного благочестя, хоч вони не є літургійними діями, і не слід їх сплутувати з літургійними богослужіннями, варто, однак, аби вони надихалися останніми насамперед у тому, щоб віддавати належне місце проголошенню та слуханню Слова Божого. Справді, «у біблійному слові Святого Письма народне благочестя знайде невичерпне джерело натхнення, неперевершені зразки молитви і плідні тематичні пропозиції» ²³⁰.

б) Слово і тиша

66. Синодальні Отці у своїх виступах неодноразово наголошували на важливості тиші стосовно Слова Божого і прийняття його у житті віруючих ²³¹. Насправді, слово може бути сказане й почуте лише в тиші, зовнішній і внутрішній. Наш час не сприяє зосередженню, й інколи складається враження, що відключення хоч на хвилину від засобів масової інформації породжує майже страх. Ось чому сьогодні необхідно привчити Народ Божий цінувати тишу. Відкриття наново того, що Слово Боже займає центральне місце в житті Церкви означає також вміння відкрити для себе сенс зібраності та внутрішнього спокою. Багата святоотцівська традиція вчить нас, що таїнства Христа пов'язані із тишею ²³², і тільки в тиші Слово

²³⁰ Конгрегація божественного культу та дисципліни Святих Тайн, *Правильники щодо народної побожності та богослужіння. Принципи та вказівки* (17 грудня 2001 р.), 87: *Ench. Vat.* 20, n. 2461.

²³¹ Пор. *Propositio*, 14.

²³² Пор. Св. Ігнатій Антіохійський, *Ad Ephesios XV*, 2: *Patres Apostolici*, ed. F.X. Funk, Tubingae 1901, I, 224.

може замешкати у нас, як це сталося з Марією, жінкою, в якій Слово було тісно пов'язане з тишею. Наші богослужіння повинні сприяти цьому справжньому слуханню: *Verbo crescente, verba deficient*²³³.

Цінність тиші повинна бути відображена, зокрема, в Літургії Слова, яку “повинні служити у спосіб, що сприяє роздумам (медитації)”²³⁴. Тишу, передбачену чином, слід розглядати “як частину відправи”²³⁵. Тому заохочую пастирів сприяти моментам зосередження, завдяки яким, з поміччю Святого Духа, Слово Боже приймається у серці.

в) Урочисте проголошення Слова Божого

67. Інша пропозиція, яка виникла на Синоді, полягає в тому, що проголошення Слова Божого, зокрема Євангелія, повинно бути більш урочистим, особливо на основні літургійні свята; це можна зробити за допомогою Євангелія, яке виносять із процесією під час входу, а потім диякон або священник переносять на амвон для проголошення. У такий спосіб допомагається Народу Божому зрозуміти, що “читання Євангелія є кульмінацією самої літургії Слова”²³⁶. Ідучи за вказівкам, що містяться у богословсько-пасторальному вступі до Лекціонарія, корисно підкреслити цінність проголошення Слова Божого за допомогою співу, особливо Євангелія в певні торжества. Привітання, початковий виголос: “Зі Святого Євангелія...” та

²³³ Пор. Св. Августин, *Sermo* 288,5: *PL* 38,1307; *Sermo* 120,2: *PL* 38,677.

²³⁴ *Ordinamento Generale del Messale Romano*, 56.

²³⁵ *Ibidem*, 45; пор. II Ватиканський Собор, Догматична Конституція про Божественну Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 30.

²³⁶ *Ordinamento delle letture della Messa*, 13.

заклучні слова “Слово Господнє“, варто проспівати, щоб підкреслити важливість того, що читається²³⁷.

г) Слово Боже в християнському храмі

68. Щоб сприяти слуханню Слова Божого, не слід нехтувати засобами, які можуть допомогти вірним зосередитися. Тому, в святих будівлях необхідно подбати про акустику, враховуючи літургійні та архітектурні норми. «Єпископи, з наданою їм допомогою, нехай дбають щодо будівництва храмів, щоб вони були відповідними місцями для проголошення Слова, для роздумів та для євхаристійної Літургії. Сакральний простір, навіть поза літургійною дією, нехай буде красномовним, представляючи християнське таїнство у відношенні до Божого Слова»²³⁸. Особлива увага повинна бути приділена амвону як літургійному простору, з якого проголошується Слово Боже. Він повинен бути розміщеним в добре видимому місці, привертаючи закономірно до себе увагу вірних під час Літургії Слова. Було б добре, щоб він був закріплений, зроблений як скульптурний елемент в естетичній гармонії з *престолом*, щоб і у візуальний спосіб представити богословське значення двох трапез – *трапези Слова та трапези Євхаристії*. З амвону виголошуються читання, антифонний псалом і пасхальний гімн; з нього також можна виголошувати проповідь та провадити молитву вірних²³⁹.

Синодальні Отці, окрім того, висувають пропозицію, щоб у храмах було й відповідне

²³⁷ Пор. *ibidem*, 17.

²³⁸ *Propositio*, 40.

²³⁹ Пор. *Ordinamento Generale del Messale Romano*, 309.

місце, на якому можна тримати Святе Письмо і *поза богослужіннями*²⁴⁰. Добре, щоб книга, яка містить Слово Боже, мала видиме та почесне місце всередині християнського храму, все ж таки не займаючи центрального місця, яке належить Кивоту, в якому зберігаються Найсвятіші Дари²⁴¹.

г) *Використання у богослужіннях виключно біблійних текстів*

69. Синод чітко підтвердив те, що вже встановлено літургійним приписом Церкви²⁴², а саме: *читання Святого Письма ніколи не можуть бути замінені іншими текстами*, наскільки б вони не були важливі з духовної і пасторальної точки зору: “Жодний духовний або літературний текст не може досягти цінності і багатства, що містяться у Святому Письмі, яке є Словом Божим”²⁴³. Ідеться про давнє правило Церкви, яке має бути збережене²⁴⁴. З огляду на деякі зловживання, Папа Іван Павло II уже нагадував про важливість того, щоб ніколи не замінювати Святого Письма іншими читаннями²⁴⁵. Нагадуємо, що *Антифонний псалом*

²⁴⁰ Пор. *Propositio*, 14.

²⁴¹ Пор. Бенедикт XVI, Післясинодальне апостольське повчання *Sacramentum caritatis* (22 лютого 2007 р.), 69: *AAS* 99 (2007), 157.

²⁴² Пор. *Ordinamento Generale del Messale Romano*, 57.

²⁴³ *Propositio*, 14.

²⁴⁴ Пор. канон 36 *Синоду в Гінтоні* 393 року: *DS*, 186.

²⁴⁵ Пор. Іван Павло II, Апостольський лист *Vicesimus quintus annus* (4 грудня 1988 р.), 13: *AAS* 81 (1989), 910; Конгрегація Божественного культу та дисципліни Святих Тайн, *Redemptionis sacramentum* Інструкція про те, чого слід дотримуватися або уникати стосовно Найсвятішої Євхаристії (25 березня 2004 р.), 62: *Ench. Vat.* 22, n. 2248.

також є Словом Божим, яким відповідаємо на голос Господній, і тому його не можна замінити іншими текстами; також добре було б могли виконати його у співаній формі.

д) *Літургійний спів, натхнений Біблією*

70. Коли говоримо про те, щоб підкреслити важливість Божого Слова під час літургійного богослужіння, необхідно звернути увагу також і на спів, передбачений відповідним обрядом, надаючи перевагу такому, що має очевидне біблійне натхнення і який може висловити красу Божого Слова гармонією слів і музики. Тому потрібно надавати перевагу тим піснеспівам, які передані нам традицією Церкви та відповідають цьому критерієві. Маю на увазі, зокрема, важливість григоріанського співу²⁴⁶.

е) *Особлива увага до незрячих та нечуючих*

71. У цьому контексті хочу також нагадати, що Синод закликав зважати особливо на тих, хто через свій стан має труднощі в активній участі в літургії, як наприклад, незрячі та нечуючі. Наскільки це можливо, заохочую християнські спільноти докласти зусиль, щоб за допомогою відповідних інструментів вийти назустріч нашим братам і сестрам, які страждають від таких труднощів, щоб вони також мали змогу доторкнутися до Слова Господа²⁴⁷.

²⁴⁶ Пор. Другий Ватиканський Собор, Догматична Конституція про Божественну Літургію *Sacrosanctum Concilium*, 116; *Ordinamento Generale del Messale Romano*, 41.

²⁴⁷ Пор. *Propositio*, 14.